

UDK 303.01(049.3)

Primljeno: 18. 09. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Neđo Danilović

KRUNA TRIDESTOGODIŠNJEG AKADEMSKOG RADA PROF. DR. DŽEVADA TERMIZA

(Dževad Termiz, *Metodologija društvenih nauka – 3. izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu - Međunarodno udruženje metodologa društvenih nauka Beograd, 2022)

Knjiga *Metodologija društvenih nauka* Dževada Termiza, redovnog profesora Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu je fundamentalno naučno delo od posebnog značaja za razvoj polja društvenih nauka. Ona je nastajala u kontinuitetu punih 25 godina. Doživela je dva prethodna izdanja i u ovom trećem, prečišćenom, dopunjenom i proširenom izdanju sa više od 200 stranica novog teksta čini jednu zaokruženu logičnu, skladnu i koherentnu celinu esencijalnih naučnih saznanja autora iz oblasti metodologije društvenih nauka.

U uslovima marginalizacije društveno-humanističkih nauka koja ima za posledicu aktuelnu krizu savremenog društva, pa i opštu krizu civilizacije, izlazak iz štampe fundamentalnog metodološkog dela, koje čini naučnu osnovu svih oblasti nauke i pojedinačnih disciplina unutar naučnog polja društveno-humanističkih nauka, je vredno svake pažnje. Pojava ove naučno vredne knjige je još značajnija imajući u vidu da je i sama metodologija društvenih nauka, kao značajan segment nauke uopšte, u velikoj krizi, a izlaz iz krize u koju su zapale društveno-humanističke nauke moguć je samo reafirmacijom metodologije, s jedne, i reafirmacijom naučnih oblasti unutar polja društveno-humanističkih nauka, s druge strane.

Metodologija društvenih nauka predstavlja krunu naučnog opusa Dževada Termiza. Ona je svojevrsna sinteza saznanja do kojih je autor došao radeći na prethodnih 27 autor-skih i koautorskih knjiga, posvećenih pretežno specijalističkim temama pojedinih naučnih oblasti i naučnih disciplina iz korpusa društveno-humanističkih nauka, među kojima, radi ilustracije ukupnog naučnog opisa Dževada Termiza, u ovom prikazu izdvajamo:

- deset udžbenika iz različitih naučnih disciplina metodologije društvenih nauka, i to: *Uvod u metodologiju politologije* (1999); *Praktikum iz metodologije politologije* (2000, 2018 na maternjem i 2019. na engleskom jeziku); *Osnovi metodologije nauke o socijalnom radu* (2001); *Metodologija društvenih nauka* (2003, 2009); *Statističke tehnike i postupci u politološkim istraživanjima* (2006); *Bezbjednosna analitika* (2008); *Osnovi metodologije socijalne psihologije* (2013); *Specifičnosti metodologije istraživanja u bezbjednosnoj djelatnosti* (2014);
- 17 monografskih knjiga od kojih izdvajamo: *Naučne osnove savremene analitike* (2008); *Politička analitika* (2008); *Analitika medija* (2010); *Kritika teorije* (2013); *Problemi istraživanja i naučnog proučavanja komunikologije* (2015); *Problemi meta metodologije* (2016); *Statistika u istraživanju društvenih pojava* (2016); *Statistička obrada podataka u empirijskim društvenim istraživanjima* (2020); *Evaluacijske studije u društvenim naukama* (2022 i još devet drugih monografskih dela.

Iz ovog skraćenog pregleda prethodno objavljenih dela uočljiv je kontinuitet odnosa i veze između naučnih saznanja u metodologiji društvenih nauka i proverenih naučnih saznanja u navedenim i drugim specijalističkim metodologijama. Upravo, ta čvrsta kontinualna veza naučnih saznanja u metodologiji društvenih nauka sa saznanjima u specijalističkim metodologijama najbolja je garancija epistemološke vrednosti monografije koju predstavljamo.

Epistemološku vrednost *Metodologije društvenih nauka* čini njena brižljivo koncipirana struktura sistematizovanih i intersubjektivno proverenih, esencijalnih naučnih saznanja grupisanih u tri zasebne i međusobno povezane celine u kojima su svi delovi, sve glave, sva pitanja i svi naučni iskazi u skladu jedni sa drugima i svako od njih sa celinom.

Naučnu vrednost prve celine pod nazivom „Teorijskologičke osnove metodologije“ čine:

- korektno izvedene definicije i klasifikacije nauke sa opisom strukture nauke i deskripcijom specifičnosti društvenih nauka, te naučnim objašnjenjima odnosa

- između pojmova: metod nauke, metodi istraživanja, metodologija nauke i metodika;
- korektno definisani pojmovi nauke i procesa mišljenja sa ispravnom deskripcijom, klasifikacijom i objašnjenjem temeljnih principa i zakona istinitog mišljenja i pitanja imenovanja, označavanja, značenja i jezika kao sredstva i predmeta mišljenja;
 - epistemološki zasnovana deskripcija načina sticanja naučnog saznanja kroz naučno istraživanje sa korektnim razgraničenjem pojmova istraživanje i naučno istraživanje i potpunijom klasifikacijom naučnih istraživanja po različitim kriterijumima, s preciznom identifikacijom, opisom i naučnim objašnjenjem bitnih činilaca procedure naučnog istraživanja;
 - korektno izvedena naučna deskripcija i klasifikacija oblika ljudskog mišljenja – pojma, stava, suda i zaključka, odnosno iskazivanja, suđenja i zaključivanja, uključujući dokazivanje i opovrgavanje sa argumentovanim opisom i naučnim objašnjenjem mesta i uloge kategorijalno-pojmovnog aparata u nauci – aksioma, postulata, naučnih principa, zakona, naučnih teorija, naučnih doktrina i sistema, kao i osnovnih, opštenaučnih i metoda za prikupljanje podataka u procesu naučnog saznanja;
 - valjana deskripcija sa naučnim objašnjenjem osnovnih teorijsko-metodoloških pravaca sa težištem na pozitivizmu, strukturalizmu, funkcionalizmu, biheviorizmu, historicizmu, dijalektičkom i fenomenološkom teorijsko-metodološkom pravcu u shvatanju naučnog saznanja društva.

Naučnu vrednost druge celine knjige pod nazivom „Proces naučnih istraživanja“ čine:

Prvo, korektno izvedene definicije, klasifikacije i naučna objašnjenja osnovnih odredbi teorijskih i empirijskih istraživanja, s naglaskom na međuzavisnosti ove dve vrste istraživanja.

Drugo, epistemološki korektno opisane, klasifikovane i naučno objašnjene faze procesa projektovanja naučnog istraživanja u etapi konceptualizacije i rekonceptualizacije istraživanja i u etapi izrade projekta istraživanja, sa pravilno izvedenom deskripcijom, otkrićem i naučnim objašnjenjem modela projekta naučnog istraživanja.

Treće, celovito opisan proces pribavljanja podataka u naučnim istraživanjima, sa prihvatljivim definicijama pojmova: podatak, činjenica, indikator i varijabla te klasifikacijama podataka prema različitim kriterijumima, s težištem na deskripciji

najčešće primenjenih naučnih metoda za pribavljanje podataka u istraživanju društvenih pojava i naučnom objašnjenju međusobnih odnosa i veza primenjenih metoda.

Četvrto, precizno identifikovani i opisani specifični problemi u pribavljanju činjeničnih, vrednosnih i drugih kvalitativnih i kvantitativnih podataka primenom različitih metoda, s akcentom na probleme povezivanja i tumačenja prikupljenih kvantitativnih i kvalitativnih podataka u naučnim istraživanjima.

Peto, epistemološki dobro akceptirani problemi merenja kvantitativnih svojstava društvenih pojava, s korektnim opisom skala za merenje (merila i mera) i njihovom valjanom implementacijom u instrumente za skupljanje podataka, povezano s planom obrade podataka i merenja kojima će biti izloženi prikupljeni podaci;

Šesto, celovito opisan i argumentovano objašnjen proces obrade podataka sa težištem na sređivanju podataka, njihovoj analizi i zaključivanju o pojavi na osnovu saznanja iz analize prikupljenih podataka, izradi izveštaja o naučnim saznanjima do kojih se došlo u istraživanju i korišćenju rezultata nučnog saznanja.

Epistemološku vrednost treće celine monografije pod nazivom „Provera hipoteza i zaključivanje na osnovu podataka“ čini:

- veoma prijemčiva, razumljiva i argumentovana deskripcija statističke obrade i analize prikupljenih podataka u naučnim istraživanjima, s težištem na izbor analitičkih postupaka koji će se koristiti u obradi i analizi statističkih podataka, primeni statističkih postupaka u statističkoj obradi i analizi podataka i proceduri provere hipoteza koja podrazumeva složen postupak konstatovanja i shvatanja odnosa varijabli, stavova hipoteza i njihovih indikatora;
- veoma prihvatljiv i razumljiv za običnog čitaoca opis procesa dokazivanja, opovrgavanja i zaključivanja o predmetu istraživanja na osnovu podataka u društvenim naukama;
- naučno korektno izvedene definicije pojmova izveštaj o istraživanju i izveštaj o rezultatima istraživanja; naučno prihvatljive klasifikacije izveštaja o istraživanju i rezultatima istraživanja sa celovitijom deskripcijom strukture i procedure izrade ovih izveštaja, s akcentom na prikazivanju sadržaja kojima se opisuju praktične i konkretne aktivnosti u postavljanju i realizaciji istraživanja, obradi podataka i izradi izveštaja (organizaciono-tehnički deo izveštaja); opisu sadržaja koji se bave problemom i predmetom istraživanja (sadržajno-predmetni deo izveštaja), i opisu sadržaja koji se bavi metodološko-metodskom problematikom izveštaja (metodološko-metodski deo izveštaja). Posebnu vrednost ovog dela monografije predstavljaju odvojena i sintetizovana iskust-

vena saznanja o sistematici izveštaja o istraživanju i sistematici izveštaja o rezultatima istraživanja, sa veoma korisnim uputstvima i napomenama o jeziku i stilu izlaganja koje olakšavaju rad istraživača u izradi izveštaja o provedenom istraživanju i izveštaja o rezultatima istraživanja.

S obzirom da je ovo delo uglavnom namenjeno istraživačima u naučnim institutima i istraživačkim centrima, kao i studentskoj populaciji na osnovnim, master, doktorskim i postdoktorskim studijama, značajnu naučnu vrednost čine sadržaji posvećeni metodološkoj i metodičkoj opservaciji usmerenoj na korišćenje i praktičnu upotrebu rezultata istraživanja, sa težištem na korišćenju rezultata u izradi naučnih projekata i studija, te različitih vrsta radova, pre svega diplomskih, specijalističkih i master završnih radova te doktorskih i postdoktorskih disertacija sa detaljnim opisom procesa i procedura izrade završnih radova u institucijama visokog obrazovanja, od izbora teme i mentora, preko podnošenja zahteva za obradu određene teme i izrade prve verzije rada, do predaje završne verzije i javne odbrane završnog rada, čime ovo monografsko delo dobija visoku upotrebnu vrednost za širu naučnu i stručnu populaciju.

U razudeni sadržaj *Metodologije društvenih nauka* uvrštena su saznanja mnogih empirijskih istraživanja u kojima je i sam autor učestvovao, a nekima i lično rukovodio. Empirijska istraživanja su se odnosila na predmete političkih i bezbednosnih nauka, nauka o socijalnom radu, socijalne psihologije i analitike u brojnim oblastima društvenog života. Takođe, u sadržaj su uvršteni i rezultati empirijskih metodoloških istraživanja, kao i rezultati teorijskih istraživanja predmeta i metoda brojnih posebnih društvenih nauka, kao i rezultati logičkih istraživanja. Sva ta saznanja znalački su svrstana u tri funkcionalne celine.

U prvoj celini uglavnom su smeštena naučna saznanja o pravilima logike i odnosima pravila logike sa metodama i predmetom metodologije društvenih nauka. U ovom delu razrešena su pitanja primene određenih logičkih postulata i pravila u okvirima utvrđenih paradigmi nauke, sistema logike, metodoloških pravaca i metoda u istraživanju predmeta i metoda društvenih nauka, bez kojih nema razumevanja metodologije društvenih nauka.

U drugoj celini znalački su razrešeni problemi odnosa između naučnog saznanja o predmetu društvenih nauka i naučnog saznanja o metodama koje se primenjuju u društvenim naukama, kao i problemi odnosa između raznih vrsta i tipova istraživanja i raznih naučnih metoda istraživanja koje se koriste u društvenim naukama.

U trećoj celini sa uspehom su razrešena važna metodološka pitanja međuzavisnosti razvoja saznanja o predmetu društvenih nauka i metodama koje se koriste u društvenim naukama.

Sastavni deo knjige koju predstavljamo je *Praktikum iz metodologije politologije*, čije drugo i dopunjeno izdanje je izašlo iz štampe na maternjem jeziku 2000. i 2018. i na engleskom jeziku 2019. godine. U Praktikum je izvršena konkretizacija i operacionalizacija ključnih sadržaja metodologije društvenih nauka i izvedena praktična demonstracija celokupnog istraživačkog procesa, počev od shvatanja predmeta mišljenja u društvenim naukama, preko obrazovanja pojmova, sudova i zaključaka, sve do konceptualizacije, izrade konkretnog projekta istraživanja i realizacije samog istraživanja, na primeru jedne široko poznate teme u društvenim naukama – *Istraživanje izbornog procesa*.

Demonstracija naučnoistraživačkog procesa na primeru jedne široko poznate teme praktično se provodi više od 22 godine i u potpunosti je potvrdila epistemološku vrednost metodoloških i metodičkih uputstava, normi, stavova, sudova i zaključaka u trećem izmenjenom, dopunjenom i proširenom izdanju *Metodologije društvenih nauka* i njihovu primenjivost u istraživanju realiteta u društveno-humanističkim naukama.

Ovo kapitalno vredno delo i još 27 drugih isto tako vrednih naučnih dela napisao je Dževad Termiz u svom tridesetjednogodišnjem akademskom radu, od završetka magistarskih akademskih studija do danas. To ga svrstava u red najplodnijih i najproduktivnijih pisaca naučnih dela u oblasti metodologije društvenih nauka, ne samo na prostoru Bosne i Hercegovine, nego i u regionu Jugoistočne Evrope i šire.

Polazeći od navedenih činjenica sa zadovoljstvom preporučujemo stručnoj i naučnoj javnosti, posebno istraživačima u naučnim institutima, naučnoistraživačkim centrima, visokim školama, fakultetima, univerzitetima, stručnim i naučnim bibliotekama da na vreme pribave ovo vredno naučno delo u upoznavaju se sa njegovim sadržajem.

Adresa autora
Author's address

Univerzitet MB u Beogradu
Poslovni i pravni fakultet
danilovic.nedjo@gmail.com